

Waarom Sicilianen geen vis meer eten

VU-wetenschappers maakten een database van de geregistreerde grensdoden uit heel Zuid-Europa. Die blijken slechts een fractie van alle mensen die zijn opgeslokt door de zee.

DOOR WELMOED VISSER
BEELD PIETER BOELES

’s Ochtends vroeg, voordat de toeristen wakker worden, checken jongens het strand of er geen lijken liggen. Ze zijn in dienst van de hotels in de grensregio van Griekenland en Turkije, vertelt promovendus Tamara Last, die onderzoek doet naar grensdoden in het mediterrane gebied. Want hoe dichtbij het allemaal ook gebeurt, we willen niet geconfronteerd worden met het drama van Afrikanen of Aziaten die zijn verdrinken bij hun poging de Europese Unie binnen te komen. Zeker niet als we op vakantie zijn. Ergens is het een begrijpelijke reactie, de werelden liggen zo ver uit elkaar dat je als gewone Europeaan het gevoel hebt dat je toch niets kunt doen. Dat zie je pijnlijk terug in die bekende foto van José Palazón, waarin een groepje Afrikanen bovenop het grenshek bungelt bij de Spaanse enclave Melilla. Terwijl ze daar hangen, hun lot onzeker, slaat een vrouw aan de goede kant van het hek rustig een balletje golf. “Doe iets!” wil je haar als kijker toeroepen, maar wat moet ze in godsnaam doen? Mensen wagen hun leven om de Europese Unie binnen te komen en gaan daarbij dood door verdrinking, uitdroging, uitputting of mishandeling. Het is een situatie waarmee we ons geen raad weten, zo blijkt ook elke keer weer uit de reacties van politici en beleidsmakers.

Militaire escalatie

In antwoord op het drama van 18 april waarbij 700 of volgens sommige schattingen zelfs 900 mensen omkwamen toen een Libische vissersboot kapseisde voor de kust van het Italiaanse eilandje Lampedusa, besloot de Europese Unie onlangs marineschepen in te zetten in de strijd tegen de mensensmokkelaars. Hun boten zullen met militaire inzet worden vernietigd.

“Het is een verdere militaire escalatie van het probleem, die niets zal oplossen”, zegt Thomas Spijkerboer, hoogleraar migratierecht. “Ze zoeken een zondebok”, vult

De Middellandse Zee, het graf van duizenden vluchtelingen

Begraafplaats op Malta. In één graf liggen wel drie vluchtelingen

‘Ze zoeken een zondebok: de mensensmokkelaars’

Last aan, “en die hebben ze gevonden in de smokkelaars.” De twee wetenschappers winden zich onder meer op over het huidige grensbeleid dat niet gebaseerd is op feiten. “Politici roepen dat er minder slachtoffers zullen vallen als we de grenzen strenger bewaken, maar enig bewijs daarvoor is er niet”, zegt Spijkerboer. Exacte cijfers over hoeveel mensen er doodgaan bij hun pogingen om Europa binnen te komen, bestaan namelijk niet. Er zijn twee lijsten gebaseerd op mediaberichten en gegevens van hulporganisaties. En hoewel die lijsten ongeveer tot hetzelfde aantal doden per jaar komen, zo’n 15.000 tussen grofweg 1990 en nu, is de overlap van beide lang niet honderd procent. Dit betekent dat er meer grensdoden moeten zijn dan geteld. Maar hoeveel meer weet niemand.

Vals paspoort

Om een schatting te krijgen die niet op mediaberichten gebaseerd is, zou je eigenlijk gewoon ter plekke moeten gaan tellen en turven, bedacht Spijkerboer een aantal jaren geleden. En dat is precies wat zijn promovendus Tamara Last de afgelopen anderhalf jaar heeft gedaan. Samen met een aantal stagiairs en lokale medewerkers ging ze gemeenteadministraties, begraafplaatsen en lokale bevolkingsarchieven af op 563 plekken in het hele mediterrane gebied. Van Griekenland, de Griekse eilanden, Malta, de hak van Italië, Sicilië, Mallorca, Ibiza en de Spaanse kust tot aan de Canarische Eilanden. Hun lijst begint in 1990 en loopt door tot 2013. Daarvoor had je bijna geen grensdoden. Dan nam je als immigrant bijvoorbeeld gewoon de veerboot van Tunis naar Palermo. Als het niet lukte om een legaal visum te bemachtigen, kocht je een vals paspoort. “De reis was in elk geval een stuk veiliger”, zegt Spijkerboer onderkoeld.

Spoorloos verdwenen

In totaal vond het onderzoeksteam gegevens van 3188 mensen, van wie de lichamen gevonden waren op een van de onderzochte locaties of in de zee. Dat is een fractie van het totaal als je het vergelijkt met de andere lijsten en als je bedenkt dat er alleen al dit jaar in de Middellandse Zee naar schatting 1800 mensen zijn verdronken.

“Het viel ons ook tegen hoe weinig lichamen daadwerkelijk worden gevonden en begraven”, geeft Spijkerboer toe. “We hadden gedacht dat we dichterbij de buurt zouden komen van de getallen die die andere lijsten geven. Dat dat niet zo is, wijst erop hoeveel mensen zonder spoor in zee verdwijnen.” Spijkerboer had ook graag onderzoek gedaan aan de andere kant van de zee - in Libië of Tunesië - maar dat was financieel en qua veiligheid niet haalbaar.

Is deze lijst nou wel bruikbaar, omdat er zo veel verdronkenen niet op staan? Last denkt met deze database veel vragen te kunnen beantwoorden: “Bijvoorbeeld wat het effect is van beleidsmaatregelen, zoals het strenger worden van grenscontroles op het aantal teruggevonden doden, maar ook wat de effecten zijn van media-aandacht, of die er bijvoorbeeld ertoe leidt dat relatief meer lijken worden geborgen.”

Onveiligere routes

Een eerste analyse toont aan dat strengere grensbewaking in elk geval niet effectief is. Vaak veroorzaakt het een verschuiving van het probleem: op de plek waar de grens beter wordt bewaakt, vermindert weliswaar het aantal immigranten en daarmee ook het aantal grensdoden. Maar dan nemen mensen andere routes die onveiligere zijn, met meer risico op overlijden. “Dat hebben we heel duidelijk gezien bij de Canarische eilanden”, zegt Last. “Rond 2004 kwamen immigranten met boten vanuit Marokko, toen is Marokko in samenwerking met Spanje de kust beter gaan bewaken en kwamen ze met boten vanuit Mauretanië en Senegal. Maar dat is een stuk gevaarlijker: de route is langer en je hebt meer kans om de eilanden te missen. Daardoor groeide het aantal gerapporteerde doden en waarschijnlijk zijn er nog veel meer mensen

Promovenda Tamara Last: ‘Het heeft me de afgelopen jaren dag en nacht beziggehouden’

Je zou de doden eigenlijk ter plekke moeten gaan turven, bedacht hoogleraar migratierecht Thomas Spijkerboer

Mensen gaan dood door verdrinking, uitdroging, uitputting of mishandeling

Database toegankelijk

De onderzoekers besloten de database zo snel mogelijk te publiceren. Daarom kwam er op 12 mei een versie online die iedereen kan inzien via borderdeaths.org. Tamara Last moet zelf nog promoveren op de data. “Sommige mensen vroegen me of ik niet bang was dat anderen zullen weglopen met mijn onderzoek, maar ik denk alleen maar: hoe meer analyses er worden gedaan, des te beter. Er zijn nog vragen genoeg.”

Op Lampedusa is niet eens een ziekenhuis of patholoog

de zee op gedreven die nooit gevonden zijn. In 2006 sloot Spanje ook een grensbewakingsverdrag met Mauretanië en Senegal en sinds die tijd is het aantal immigranten en het aantal grensdoden langs deze route sterk afgenomen. Maar het aantal mensen via Libië of Tunesië is sterk toegenomen en daarmee het aantal grensdoden in dat gebied.”

Traumatiserend

De vaak kleine gemeenschappen aan de rand van de EU krijgen heel wat voor de kiezen. Last hoorde veel geëmotioneerde verhalen van kustwachten, politiemensen

en anderen die met grensdoden of bootjes met drenkelingen te maken hadden gehad. “Het is traumatiserend. Sommige mensen worden er compleet murw van. De lokale voorzieningen zijn er totaal niet op berekend. Lampedusa bijvoorbeeld is een eiland waar zesduizend mensen wonen. Er is niet eens een ziekenhuis of een patholoog”, vertelt Last.

De lokale bevolking zoekt iemand om de schuld te geven: vaak de mensensmokkelaars, of de Europese Unie. Soms passen ze zelfs hun hele leefstijl aan om het probleem uit te bannen uit hun dagelijks leven: “Op Sicilië zijn hele dorpen waar ze geen vis meer eten, want die vissen zwemmen in de zee en daar zijn al die lijken. De gedachte is dat de vissen van die lijken hebben gegeten en daarom eet de lokale bevolking geen vis meer. En dat voor gemeenschappen waar vis eeuwenlang het belangrijkste voedingsmiddel was. Aan dit soort verhalen zie je hoe zwaar het drukt op de gemeenschappen in de frontlinie”, aldus Last.

Dezelfde tattoo

En op haarzelf? Hoe is het om als onderzoeker altijd met doden in de weer te zijn. “Het heeft me de afgelopen jaren dag en nacht beziggehouden”, geeft Last toe. “En soms kom je gevallen tegen die je niet meer loslaten. Ik herinner me dat ik in het dodenregister op Lampedusa twee mannen tegenkwam die dezelfde tattoo hadden: een dolfin met een kruis, de één had hem op de rechterarm, de ander links. Zo’n detail maakt dat hun verhaal onmiddellijk gaat leven: wat waren die mannen van elkaar? Hebben ze ooit samen die tattoo laten zetten? Of kenden ze elkaar niet en waren ze toevallig bij dezelfde tattooëerder geweest?” Last ziet haar werk ook als morele opdracht: “Deze mensen hebben er recht op dat iemand hen aan de vergetelheid ontrukkt. De database is ook een soort monument.”

De graven van de vluchtelingen liggen tussen die van de bewoners van Malta

Het knekelhuis ‘voor de botten die zullen herleven’

De foto's en stills bij dit artikel zijn afkomstig uit de documentaire *Counting. The human costs of border control*, gemaakt door Pieter Boeles, emeritus hoogleraar migratierecht aan Universiteit Leiden en gasthoogleraar aan de VU. De documentaire is te zien via borderdeaths.org.